

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 30. 05. 2018)

Habent sua fata libelli. Platí to i v případě dvoudílné stati **Dmytra Čyževského** o Komenského *Labyrintu světa a ráji srdce* s prostým názvem **K Labyrintu světa**. Její česká verze sice vznikla už před téměř osmdesáti lety, vydána však byla teprve v loňském roce nakladatelstvím Filosofia. K vydání ji na základě strojopisu uchovávaného v pozůstalosti Antonína Škarky uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví připravila Jana Stejskalová.

Čyževskij svou studii o jednom z nejznámějších děl Jana Amose Komenského původně zamýšlel vydat, jak napovídá úvodní věnování v její české verzi, „Janu Mukařovskému k jeho padesátým narozeninám“. Jedna formulace v textu (viz poznámku č. 142) naznačuje, že stať měla vyjít v komeniologickém periodiku *Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*; jeho vydávání však bylo r. 1940 zastaveno (časopis byl pod novým názvem *Acta Comeniana* obnoven až r. 1957), a tak Čyževskij text nakonec publikoval jinde a v jiných jazycích: jeho první část vyšla německy s názvem „*Das Labyrint der Welt und das Paradies des Herzens*“ des J. A. Comenius. *Einige Stilanalysen* v ročence *Wiener slavistisches Jahrbuch* r. 1956, druhá část anglicky jako *Comenius' Labyrinth of the World. Its Themes and Their Sources* v *Harvard Slavic Studies* o tři roky dříve, r. 1953. Oba texty byly posléze zařazeny do souboru Čyževského bohemistických statí *Kleinere Schriften II. Bohemica*, vydaného nakladatelstvím Wilhelma Finka v Mnichově r. 1972 (tato kniha je mimochodem českému čtenáři stále jako celek nedostupná, ač by si vydání v češtině nepochybně zasloužila). Česká verze stati o *Labyrintu světa a ráji srdce* se – pravděpodobně prostřednictvím komeniologa Josefa Hendricha jako součást materiálu pro plánovanou obnovu *Archivu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského* – dostala nejprve do úschovy k A. Škarkovi a následně s jeho pozůstalostí do LA PNP.

Edici Čyževského textu předřadila J. Stejskalová svou studii *Komeniologické bádání Dmytra Čyževského* (s. 5–30). V ní nejprve připomíná bohaté životní osudy tohoto literárního vědce a filozofa, slavisty, barokologa a významného komeniologa ukrajinského původu. Jako aktivní člen strany menševiků se Dmytro Čyževskij (1894–1977, psal se a byl psán i Čiževskij, Čiževský, Tschizewskij aj.) záhy ve své vlasti dostal do nebezpečí života, takže před bolševiky uprchl do ciziny. Začátkem dvacátých let 20. století studoval na německých univerzitách, mj. u Karla Jasperse, Edmunda Husserla a Martina Heideggera. V letech 1923–1932 působil v Praze, kde navázal intenzivní kontakty s mnoha předními osobnostmi tamějšího vědeckého života včetně Pražského lingvistického kroužku (o tom ostatně svědčí i jeho původní záměr dedikovat studii o *Labyrintu světa a ráji srdce* Mukařovskému). Čyževského odborné

působení v Halle nad Sálou ve třicátých letech a v první polovině čtyřicátých let 20. století pak mj. přineslo zásadní komeniologický objev: jím nalezený Komenského spis *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* nejen zahájil Čyževského soustavná a intenzivní komeniologická bádání, ale především zásadně přispěl k revizi dosavadního hodnocení Komenského filozofického díla. Po rušných událostech konce druhé světové války (Čyževskij z Halle uprchl před Rudou armádou, byl neopodstatněně obviněn ze spolupráce se sovětskou tajnou službou) přijal r. 1949 na pozvání Romana Jakobsona místo hostujícího profesora na Harvardově univerzitě; po návratu do Evropy r. 1956 pak působil až do konce života na univerzitě v Heidelbergu.

Z Čyževského početných kontaktů s českými filology, filozofy a komeniology upozorňuje Stejskalová zejména na dochovanou bohatou korespondenci s A. Škarkou z let 1936–1972, jež přináší doklady o nejednom pozoruhodném detailu tehdejšího vědeckého života: např. dokládá, že to byl právě Čyževskij, kdo zprostředkoval publikování Škarkovy edice básnického díla Adama Michny z Otradovic v mnichovském nakladatelství W. Finka r. 1968, poté, co česká nakladatelství vydání michnovské edice zamítla. V českém prostředí to byl naopak A. Škarka, kdo na obě, v té době již v zahraničí uveřejněné Čyževského stati o *Labyrintu světa a ráji srdce* poprvé upozornil: učinil tak r. 1958 v doslovu ke své edici *Labyrintu světa a ráje srdce*.

Čyževského interpretace *Labyrintu světa a ráje srdce* poté české literární vědce i navzdory obtížné dostupnosti opakovaně inspirovala k domýšlení a diskusi. A to jistě plným právem: první část Čyževského diptychu, v české verzi nazvaná *Ke stylu Labyrintu*, je ambiciózním pokusem interpretovat tento Komenského text metodou brilantní minuciózní analýzy jediného, leč podle Čyževského ústředního stylistického prostředku, označeného jako „slovní řetězcy“ („Wortketten“). Druhá část Čyževského diptychu s názvem *Tematika Labyrintu a její prameny*, jež nabízí úctyhodně široce komparatisticky zaměřenou motivickou, topickou a žánrovou analýzu tohoto Komenského textu, se stala neméně zásadním příspěvkem v diskusi, kterou iniciovalo tvrzení Hermanna Ferdinanda von Criegern, zveřejněné už na konci 19. století, o myšlenkové závislosti *Labyrintu světa a ráje srdce* na utopických spisech Komenského učitele Johanna Valentina Andreaeho. Čyževskij tento spor nejen rekapituluje a hodnotí, ale především promýšlí nové přístupy, jak tvrzení o myšlenkové odvozenosti *Labyrintu světa a ráje srdce* přesvědčivě vyvrátit a ukázat, že Komenský tvořivě využíval topický a motivický materiál velmi starobylého, dílem prvokřesťanského, dílem antického původu. A pokud si uvědomíme, že Čyževskij tento text původně zamýšlel publikovat na samém začátku čtyřicátých let 20. století, v době vyhocených diskusí o charakteru vztahu české, potažmo slovanské kultury a kultury německé, resp. germánské (byť na tuto diskusi přímo neodkazuje), vyjeví se výsostná aktuálnost jeho tématu.

Významu Čyževského interpretačního diptychu pro bohemistiku si je J. Stejskalová dobře vědoma a ve své průvodní stati se také snažila na další práce, které na Čyževského interpretaci navazovaly, upozornit. Jak je ovšem zřejmé z připojeného

obsáhlého soupisu literatury (s. 25–30), její výběr spíše přerostl ve výčet dalších pokusů o interpretaci tohoto asi nejčtenějšího Komenského textu. Naopak některé stati, jež se na Čyževského čtení pokusily přímo navázat a rozvíjet ho, případně ho využít také pro interpretaci dalších Komenského textů, potažmo českých barokních děl jiných autorů, bohužel zůstaly opomenuty – viz zejména studii A. Škarky *Komenského Renuntiatio mundi a její soudobé české literární paralely*, otištěnou v jubilejním sborníku k Čyževského sedmdesátinám *Orbis scriptus* (1966). Opomenuty zůstaly i některé práce, jež v intencích Čyževského čtení pokračovaly – viz např. stať Jaroslava Kolára *Komenský's Labyrinth in der Beziehung zur literarischen Produktion des 16. Jahrhunderts*, otištěnou r. 1989 v revue *Acta Comeniana* a v českém překladu dostupnou v knižním souboru Kolárových statí *Návraty bez konce. Studie ke starší české literatuře* (1999). Podobně lze ke zmiňované studii Lubomíra Doležela *Kompozice Labyrintu světa a ráje srdce J. A. Komenského* doplnit ještě Doleželův text z pozdního badatelského období *Fikční svět Labyrintu světa a ráje srdce* (obě zmiňované stati jsou dostupné v knižním souboru Doleželových prací *Studie z české literatury a poetiky* z r. 2008). Zmínku by si zasloužily i inspirativní interpretace *Labyrintu světa a ráje srdce* Daniely Hodrové, „ukryté“ v jejích knižních pracích (viz např. *Místa s tajemstvím. Kapitoly z literární topologie* z r. 1994), v nichž jejich autorka při hledání odpovědí na některé z otázek, které si nad *Labyrintem světa a rájem srdce* položil už Čyževskij, tvořivě využila nové metodologické přístupy, atd.

České znění Čyževského interpretačního diptychu není původní; jde o překlad, otázkou ovšem zůstává, kdo ho vlastně pořídil. Učinil tak sám autor? To by mohla naznačovat některá překladatelská řešení, zejména překlad klíčového pojmu první části diptychu, tj. pojmu „Wortketten“, jako „slovesné řetězce“, resp. „slovesné řetězy“. Zjevně nejde o šťastné řešení, jak dokládá zejména pasáž, kde Čyževskij tzv. „slovesné“ řetězce dále člení na substantivní, adjektivní a verbatimní, tedy slovesné. Ostatně všichni čeští badatelé Čyževského termín „Wortketten“ důsledně překládali jako „slovní řetězce“, resp. „řetězy slov“. Stálo tedy za úvahu, zda nesáhnout k emendaci, a v každém případě bylo záhodno na danou věc alespoň upozornit v ediční poznámce.

Ostatně sama ediční poznámka je v knize pojata poněkud neobvykle. Na závěr knihy byly zařazeny sice hned dva texty, nazvané *Ediční komentář* (s. 129–130) a *Redakční poznámka* (s. 131–132), výsledkem však je, že výklad zvolených edičních zásad v nich občas nesystematicky skáče z jedné věci na druhou. Některé formulace přitom vzbuzují rozpaky, např. konstatování, že v editovaném textu „ponecháváme i další, dnes již zastaralé termíny, např. ‚názvuky‘..., ‚nápís díla‘ (s. 131) – co jiného by s nimi také redaktorka (zřejmě Magda Králová, uvedená v tiráži knihy, neboť pod *Redakční poznámkou* není nikdo podepsán) chtěla dělat? Editorka ani redaktorka nezvládly vytvořit standardní textově-kritický aparát, textové emendace jsou smíchány s informacemi o redakčním sjednocování v textu atd. A jak prozrazují některé citace, zásahy do editovaného textu byly – minimálně v některých případech – asi poměrně svévolné; stačí porovnat pasáž, jejíž původní znění „A tak tento stilistický prostředek Komenského, pronikající celým *Labyrintem*, jeho slovesné řady, mají patrně jednotnou stylistickou funkci...“ (s. 131) bylo upraveno „za účelem zvýšení srozumitelnosti textu“

(s. 131) do podoby „A tak tento stilistický prostředek Komenského pronikající celým *Labyrintem* - jeho slovesné řady - má patrně jednotnou stilistickou funkci...“ (s. 49).

Tady se zjevně ukazuje Achillova pata knihy: pokud editorkou textu není filoložka, je více než žádoucí, aby jí byla aspoň redaktorka knihy. Radost ze záslužného vydavatelského počinu tak bohužel zbytečně kazí pocit trpkosti z nedocenění či podcenění edičního a redakčního řemesla.

Dmytro Čyževskij: *K Labyrintu světa*. K vydání připravila a úvodní studii napsala Jana Stejskalová. Praha: Filosofia, 2017, 143 s.

www.ipsl.cz